

УДК: 821.163.41.09-31 Ђурковић Ж.(049.32)
Примљено: 20. септембра 2010. године
Прихваћено: 20. октобра 2010. године
Оригинални научни рад

ПРОФ. ДР ВУКАШИН К. БАЋОВИЋ
Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за српску књижевност и језик

ОСОБЕНА ВИЗИЈА ЖИВОТА (Живко Ђурковић, Тодоров удес, Интерпрес, Београд, 2010)

Роман *Тодоров удес*, по реду је пети роман истакнутог универзитетског професора, књижевног историчара и критичара, др Живка Ђурковића. Тематиком се веже за давну прошлост, из времена турског ропства и хајдучког отпора томе ропству, а просторно се веже за старохерцеговачке области Бањана и Пиве.

Писац, хронолошки, маниром рођеног приповиједача, уводи читаоца у потресне сукобе и диобе, намете турских власти, одметање у хајдуке, подвиге хајдука Вујадина и његових синова и сл. То страдање од стране осионих угњетача, писац приказује једноставно, ненаметљиво, чистим српским језиком и изворним Вуковим говором. Начином приповиједача постиже најсложеније ефекте: складност, чистоту, хармоничан ред изабраних ријечи, бираних и по боји и по значењу.

Иако роман има утемељење у епској историји (народна пјесма о Старом Вујадину) и легендарној народној предаји, он својом структуром и нарацијом, има све обресе модерног прозног обликовања. Наиме, у роману су интегрисана сва три главна чиниоца књижевности – писац, књижевни текст и конзумент књижевности, односно критичар. Интегрисана је историја и легенда, писана и усмена књижевност, реалистичка презентација стварности и стварности сновних и подсвјесних релација. Кроз ово заводљиво штиво избијају на површину како тренутни људски пориви и радње, тако и они који имају дубљи етички смисао.

Главни протагониста романа је Тодор, брат Старог Вујадина из познате народне пјесме. Он носи и испашта трагику не само својих Вујадиновића, већ и цијелог поколења, који се силом прилика морају борити и са „својим и туђином“, свјесни да је пролијевање људске крви, без обзира на побуде, антихумани и антибожански порив и чин. Али, братска љубав и племенска дужност га нагони да се бори и свети. Романописац рељефно слика вријеме у коме се морало одметати у хајдуке и бранити се од турског зулума. Ту је слика турске карауле на Тупанској равни из које су Турци

даноноћно контролисали све. Турска најезда је до бесмисла била ужасна, насртај на наше дјевојке и сурово убијање мушких чланова породице Вујадиновића. Једини зрачак наде у голи опстанак давала је прољећна шума у којој се мало слободније дисало. Но, ни шума није била сигурно склониште. Ту је слика најотменијег хајдука, Тодоровог брата Вујадина, који је у најтежим ситуацијама у борби с Турцима, увијек налазио побједнички излаз. Сличне хајдучке особине имали су и Вујадинови синови које није могла ни мајка уставити да не оду у хајдуке. О хајдучкој погибији код Фојнице и бјекство двојице хајдука у Сомину је права историјска драма. Ту је описано спретно Вујадиново превијање рана, натапање соком помијешаним разним љековитим травама које се могу наћи покрај Херцегових вода. Ту је умјетничко-приповиједачка сторија о потресним догађајима и звјерствима Турака над цијелим бањским живљем. Посебно је импресиван опис Тодоровог удеса због спаљених кућа у Русеновићима, Бадовини и сл. Од свега тога је најстрашније што су Турци на очиглед мајке бацили двоје дјеце у огањ. Тодорова исповијест је језива: „То што је способан да учини човјек човјеку, не може се ничим поредити. Што има јачу душу од сваког живог створа, он је све бездушнији, што има развијенији разум, он је све неразумнији, што се више моли Богу, ма које вјере био, све је безбожнији, што је богатији, све је грамзивији. Закључио сам: човјек је пустошник и нитков!“

Но, аутор даје Тодору да у свом удесу дође до Божије промисли: „Грдно ће платити и пред Богом и пред људима“.

Унесрећени јуак романа, Тодор, има и свог двојника у лику Суља Дрпе, који релативизује његову борбу и освету. Уводи га у просторе јединства са свим видљивим и невидљивим и док је жив и посмртно. Заправо, кроз ова два лика писац визију живота посматра на веома широким релацијама људских односа, односа према природа и односа према вјечности. Сликком вјештог писца и изврсног познаваоца народног духа и обичаја укомпонирани су тужни чин и мушки лелек Вулића Вујадиновића за дједом Симаном. Права драма се одиграва на стрминама Херцегових вода, које писац у свом перу дочарава савршено. Ту је етички моменат најснажнији – лелече се за ослонцем и заштитником свог напаћеног народа који ни крив ни дужан стално страда. Послије мушког лелека, какав ријетко сретам у народној литератури, слиједи тужбалица слична оним такође из народне традиције. Описујући чојство и јунаштво свога свекра, поред осталих изречених врлина, каже;

*Био си нам узданица,
Међу људе перјаница
На мегдану сасјеклица,
Наша кућна свезналица.*

Ту је рјеђање мноштво слика које читаоца не остављају равнодушним. Лик Заим-паше је посебно занимљив. У народном памћењу Бањана увијек је свеже његово подизање бунара у безводним селима као добротински дар родном крају. Наиме, тога Заима/Зарију/ Турци су купећи данак у крви, као редован годишњи и најтежи данак, одвели у Стамбол и потурчили. Потрчио је из бањске породице Зечевића, који су доселили из Васојевића и постали међу првим становницима села Кленка у Бањанима. Био је оштроуман и лијепе физиономије, догурао је до паше. У знак сјећања на свој

род саградио је два велика бунара у родним Бањанима. Затим слиједи литерарни опис ужасног страдања цијелог братства Вујадиновића и Штрпчана, о којима постоји вјерно историјско предање.

У роману се умјетничком процедуром ревидира и једна заблуда у науци о народној књижевности и тачно се лоцира Лијевно, гдје је мучен и убијен Стари Вујадин са синовима. То су, у ствари, данашња Корита, на југу од Билеће према Гацку (ваљда на сјеверу!), а не у западној Босни. Поријекло Вујадиновића је управо са Тупана из Бањана, одакле су управо у том времену од Турака и нестали. Свакако, централни догађаји о насловљеном Тодоровом удесу дати су у причама тринаестој и четрнаестој. Сваки детаљ понаособ вјеран је предаји и историјској истини. Посебно је дат акценат на вијест која се чула све до Мостара, да су Турци похватили Старог Вујадина и његове синове, те да се изводе на мучилиште и губилиште. Ту је слика Турчина Меха, управитеља тврђаве и распореда Турака око тврђаве. Слиједи телалев оглас, откључавање апсане, извођење хајдука и мушко држање Старог Вујадина. Наведимо само краћи опис сцене: „Прво су извели Вујадина. Поносно је дигао главу и корачао достојанствено као да иде на неку свечаност, иако су му руке биле свезане на леђима. На исти начин су се понашали и његови синови и хајдук који је с њима био ухваћен...“

Писац романа, с правом се осврће на ондашње домаће Тољевиће, који су помагали Турцима да ухвате Вујадина са синовима. Његов саговорник се пита: „Ко су ти Тољевићи и може ли се направити да их стигне заслужна казна?“ У дијалошкој форми се саопштава да су они побјегли уз турску пратњу, оставили своја кућишта на Тољевини и своја катуништа уз Киту соминску. Најстарији сабесједник је реаговао овако: „Није нам куку леле од Турака него од домаћих изрода. Да се они нијесу ставили у служби поробљивачу, од овога ништа не би било. Не би се ни наш Заим потурчио, да га није као најљепшег младића, предала јаничарима домаћа, бањска власт. Стотину пута ми се потврдила истина да је теже издржати завист и злобу од наших људи него насиље од најсуровијег непријатеља“. Као што видимо, писац апострофира *завист* и *злобу* као велики људски гријех. Он вјешто апсорбује и Његошево поимање о људској злоби, која је препуна примјера од како постоји људски род. Знамо, завист је велики људски гријех, можда и најтежи, потиче из дна паклених душа, којих има мање-више у свим временима. Рекли, бисмо, најблаже, овај смртни гријех носе само оне особе које нијесу слободне нити желе да буду слободне. Данас их је, очито, превише.

Пажљивијом анализом слика, сцена и догађаја, учавамо и специфичну и веома изазовну структуру. Односи се на сновни сусрет писца и главног јунака Тодора. Тодор је исповиједник који своју исповјест износи кроз тридесет предсмртних и четири посмртне приче. Затим се уводи неуобичајено поглавље – директно и индиректно реаговање првих конзумента овога текста и неуспјела његова промоција. Заправо, посљедњим поглављем писац у хумористичкој процедури иронизује неразумијевање на изглед лако разумљивог романеског текста, који ипак захтијева повишен књижевни укус да би се сагледале његове литерарне вриједности и досези. Уједно, овим поглављем се ублажава презасићеност трагичног удеса главног јунака и свих других ликова, односно једне до неподношљивости суморне атмосфере која је у роману насликана.

Писац је, уз то, показао врло изоштрен смисао у грађењу заводљиве и узбудљиве фабуларне процедуре романа, тако да се он чита, тако рећи, у једном даху, тим прије

што је сваки сегмент остварен тако да неминовно изазива потребу преласка на наредни све док се не оконча заокружени фабуларни ток. Рекли бисмо, свако мјесто од рођења главног јунака романа, до погибије Старог Вујадина, преко ужасних збивања у апсани и оних злодјела који су довели до апсане, чини неуништив печат који глани јунак носи у души. Сlike злогласних турских зулума, посебно оне о убијању дјеце, понижавање и срамоћење жена, одвођењу дјеце у Стамбол и сл., су сlike тоталног рашчовјечења и безвремена. Тодоров удес је истовремено удес унесрећеног народа који је морао битисати по „злим друмовима“ и невидљивим шумама у природној борби за какав-такав опстанак. Но, сви отпори су били узалудни јер је поробљивач својим мрачњаштвом био јачи. Ђурковићеви јунаци, првенствено Тодор и Вујадин, својим поступцима, у ствари, одговарају праисконским моралним принципима, изражавајући свој став према нечовјештву који је био окупаторима и једини занат.

Крајњи умјетнички и етички циљ писац усмјерава у жељи и напору да се трагичним збивањима врати људска мјера и доведе човјек „к познанију права“. Јасан и смисаоно богат стилско-језички израз такође доприноси пријемчивости овог романа и његовим смисаоним исходиштима и порукама.

Свакако, треба посебно истаћи да је сваки роман Живка Ђурковића особене структуре и њој адекватне визије живота. Али, сви они, неспорно, трагају за једном јединственом визијом човјека и живота. Тиме овакве визије потврђују успјешну и оригиналну област књижевног читавања овога писца.

У сваком случају овај стамени познавалац књижевне археологије, српског језика и културе, аутор мноштва студија, научних дјела и романа заузео је високо мјесто у књижевној критици и науци. А романом *Тодоров удес* нашао се у самом врху савремене српске књижевности.